

Purhonen ja Suomen kristillistyminen (Markus Hiekkänen)

Arvosteltuani väitöskirjan *Kristinuskon saapuminen Suomeen (Tieteessä tapahtuu 6/2001)* kirjoitti sen tekijä Paula Purhonen vastauksen (7/2001) epäillen kritiikkini tähtäävän "muuhun kuin tutkimuksen edistämiseen". Hän myös ihmettelee, miksi arvosteluni "ilmestyi lähes kolme vuotta" [1] väitöskirjan ilmestymisen jälkeen.

Arvosteluni päämäärä oli nimenomaan tutkimuksen edistäminen. Maassamme ilmestyy harvoin esihistoriallisen ajan ja historiallisen ajan rajamaita käsitteleviä monografioita. Siksi jokainen ilmestynyt työ saa sellaisenaan suuren painoarvon. Kritiikissäni osoitin esimerkein ja perusteluin sen, että Purhosen väitöskirja on sisällöltään vaatimaton mm. käsitteiden käytön, lähdepohjan ja aineistonhallinnan suhteen. Väittelijä itse vastaa työstään, tarkastajat omastaan, vaikka Purhonen heistä hakeekin tukea. Tieteessä ei myöskään ole "rauhoitusaikoja", vaan tutkimuksia voidaan käsitellä tuoreeltaan tai pitkänkin ajan kuluttua. [2]

Purhonen kysyy, onko tulevalle tutkimukselle hyötyä kritiikistä, jonka "ensisijainen tarkoitus on mitätöidä tehty työ"? Hän sekoittaa tässä järjestyksen. Käsitykseni väitöskirjasta muodostui sen lukemisen yhteydessä tehdyistä havainnoista: valitettavasti oli tavattoman vaikea löytää hyviä puolia. Tutkimus on jo hyötynyt arvostelusta.

Kommentoin seuraavassa muutamaa Purhosen vastauksen kohtaa. Näin käy ilmi hänen näennäisesti uskottavan tuntuksen tekstinsä luonne.

Väistöliikkeitä

Purhonen ei määritellyt aiheensa kannalta perustavan tärkeän käsitteen 'varhaiskeskiaika' ajallisia rajoja, erityisesti sen loppuajankohtaa. Asia ei selviä vastauksestaan sen enempää kuin termien 'kristillinen' ja 'pakanallinen' käytön sekavuus.

Purhonen kommentoi sitä, että otin esille hänen tekstinsä kirkollisia esineitä koskevan käsitteellisen epämääräisyyden [3]. Syy menettelyyni oli se, että Purhonen itse käsitteli niitä hämmennystä herättävällä tavalla (s. 58-59). Vastauksensa mukaan hän "ei näe", miten käsitteiden määrittely olisi parantanut hänen mahdollisuuksiaan "selvittää kristinuskon organisoitumista kokonaisuutena". Tällöin joutuu kysymään, miksi hän sitten käytti väitöskirjaa asian käsittelyyn.

Samana kysymyksen eteen joutuu myös Halikon krusifiksin suhteen. Purhonen ei vastauksessaan pidä sen valmistusajankohtaa tutkimuksensa "keskeisen problematiikan kannalta oleellisena". Silti hän väitöskirjassa näki paljon vaivaa asian käsittelyyn (s. 59-63) ja esineen sijoittamiseen sopivaan ajankohtaan (s. 92-96) [4].

Väitöskirjan tekstiosuuden suitsutusastia-ongelman (s. 93-94) Purhonen yrittää kiertää viittaamalla kuvatekstiin. Keino paljastaa väitöstekstin sisäisen ristiriitaisuuden.

Purhoselle tuntematon Kokemäen löytö on tietysti Leikkimäki, jonka esineet kuuluvat Kansallismuseon kokoelmiin [5].

Kalmistojen "kirkkorakennukset"

Arvostelin Purhosen tulkintaa, jonka mukaan Mikkelin Tuukkalan ja Visulahden kalmistoissa olisi hänen esittämillään perusteilla ollut 'kirkkorakennus'. Vastauksessaan Purhonen esittää pitkän lainauksen Jorma Leppäahon laatimasta Visulahden kaivauksen kertomuksesta. Lukijalle se ei anna enempää kuin Purhonen on esittänyt [6] ja kyseessä onkin yritys vedota auktoriteettiin [7] muiden keinojen tyrehtyessä.

Purhonen toteaa myös, että 'ei käsitä' toteamustani, jonka mukaan väitöskirjassa oletettujen kirkkorakennusten suorakaiteenmuotoiseksi merkitty pohjakaava on virheellinen. Hän väittää todisteiden viittaavan "hirsisalvosrakennukseen, jotka tehdään useimmiten suorakaiteen muotoisiksi".

Kirkot ovat kuitenkin aivan erikoinen rakennusryhmä. Niiden muoto Suomessa määräytyi läntisen, katolisen kirkon messutoimituksen mukaan. Suunnilleen vuosien 1000-1250/1300 välisenä aikana kirkkorakennus - oli se sitten puusta tai kivistä - nimittäin jaettiin kultin oikean toteuttamisen kannalta rakennuksen sisä- ja ulkohahmossa selvästi erottuviin osiin. Näistä suuremman osan eli runkokuoneen itäpuolella, triumfikaaren erottamana oli pienempi ja kapeampi osa eli kuorirakennus. Messu toimitettiin kuorirakennuksessa pääalttarin äärellä.

Kirkon pohjakaavan muodon valintaa ei siis määritellyt se, että salvosrakennus olisi saattanut olla helpompi tehdä suorakaiteiseksi kuin lisättynä kapealla kuorirakennuksella. Määräävä tekijä oli kultti ja sen oikea toimittaminen. Vasta 1200-luvun jälkipuoliskolla tuli käyttöön suorakaiteen muotoinen pohjakaava. Muutos oli seurausta messutoimituksen eri osien luonteen muuttumisesta, ei rakennusteknisistä tekijöistä.

Totesin arvostelussani, ettei metodisesti ole mahdollista käyttää jossakin kalmistossa olevaa haudoista tyhjää aluetta argumenttina, jonka nojalla paikalla olisi ollut kirkkorakennus. Purhonen joutuu nyt *de factomyöntämään* tämän - toki kierrellen ja turhin vetoimuksin auktoriteettiin [8].

Metodisella esimerkilläni primsignaatiosta halusin osoittaa, että Purhosella olisi ollut edellytykset tarkastella koko asiaa tuoreesta näkökulmasta. Hän tyytyi referoimaan vanhaa tutkimusta.

Lopuksi

Loppusanoissaan Purhonen kertoo käsityksensä "rakennusarkeologisesta asiantuntemuksesta ja positivistisesta tutkimusotteesta". Hän katsoo minun edustavan vain niitä.

Edellä Mikkelin kalmistojen 'kirkkorakennusten' kohdalla kävi ehkä ilmi, että 'rakennusarkeologisesta asiantuntemuksesta' toki on hyötyä. Ilmaisulla "positivistinen tutkimusote" taas on vulgääritutkimuksen viime vuosina muodiksi tulleet helppo leimata erimielisiä. Olkoon näin mutta minun on mahdotonta olla pitämättä aineiston hyvää hallintaa ja käsittelyä kunnollisen tutkimuksen perustana. Jos nämä ovat huonolla tolalla, on hukkaan heitettyä sivutilaa "pyrkä selvittämään ja ymmärtämään" laajempia kysymyksiä kuten Purhonen ylevästi ilmaisee.

Samasta syystä jätin käsittelemättä väitöskirjan alun paikalleen liimatuilta vaikuttavat ja myöhemmin kirjassa hyödyntämättömät 'teoreettiset ja metodiset lähtökohdat'. En myöskään sivunnut "varsinaista tulkintaa", joka väitöksessä mielestäni pääosin on tavanomaista arkeologista vertailua ja aikaisemman tutkimuksen tulosten pintapuolista, osin virheellistä esittelyä.

VIITTEET

[1] Väitös oli tammikuussa 1999, arvosteluni ilmestyi syyskuussa 2001.

[2] Osasyys arvostelun viipymiseen olikin Museoviraston viranhaku, jossa mukana oli mm. Purhonen. Sen kestäessä ilmestynyt arvosteluni olisi tulkittu kannanotoksi hakijoista ja näin olisi voitu väistää sen asiasisältö.

[3] En ole väittänyt Purhosen käyttäneen käsitettä ei-kirkollinen esine. Tämä käy ilmi tekstistäni ja sen yhteydessä lainausmerkkikäytännöstä.

[4] Kysymys tilankäytöstä koskee myös väitöskirjan 'ajatusleikkiä' Rudolphuksesta Halikon seudun käännyttäjä ja krusifiksin omistajana. Vastauksessaan Purhonen esittää lisää syitä ihmetellä, miksi tuollainen tarina ylipäätään piti ympätä akateemiseen väitöskirjaan. - Krusifiksin ajoituksesta Purhonen ilmoittaa vastineessaan, ettei hän 'suoranaisesti väitä sen olevan 1000-luvulta' vaan esittää vain mahdollisuuden tähän. Tässäkin Purhonen on joutunut etsimään pakoteita väitöskirjansa heikkouksille. Totesinhan arvostelussani hänen antavan nimenomaan myöhemmin tekstissään (s. 114) krusifiksin hiipiä 1000-luvulle. Purhonen joko ei muista, mitä hänen väitöskirjassaan on, tai hän ohjaa lukijoita harhaan.

[5] KM 1174:33, alanumerolle luetteloitu useita esineitä. Ristimäisen esineen sakarat on katkaistu, mutta jäljellä olevat piirteet viittaavat riipusristiin - ehkä myös ristipääneulaan (tämän tyyppin esineitäkään ei Purhonen käsittele väitöksessään). Olennaista on se, että Purhosen olisi tullut analysoida löytö akateemisen väitöskirjan tasoisessa työssä. Tämä jo siitä syystä, että kyseessä on satakuntalainen löytö. Maakunnan kristillistymiseen viittaavat esineet ovat nimittäin harvinaisia.

[6] Itse asiassa lainaus vahvistaa kritiikkini väitteen, jonka mukaan maassa näkyneet nokijäljet eivät ole vahvoja argumentteja Purhosen tulkinnan kannalta: "Ne (nokiläikät - MH) alkoivat heti peltomullan alta eikä niiden ryhmittymisestä voi tehdä mitään varmoja päätelmiä".

[7] Tätä korostaa Purhosen Leppäaholle antama mainesana 'arvostettu'.

[8] Purhosen yrityksen käyttää kalmistojen haudoista tyhjiä alueita kirkkorakennusrekonstruointiin saattaa kiinnostavaan valoon se, että hän de facto tietää asian metodisesti mahdottomaksi. Parissakin paikassa hän nimittäin mainitsee kirkkojen lattian alle hautaamisen itsestään selvyytenä (s. 147, 160).

Kirjoittaja on keskiajan taidehistorian dosentti Helsingin ja keskiajan arkeologian dosentti Turun yliopistossa sekä Suomen Akatemian akatemiatutkija.